

JOHILIYAT DAVRI ARAB SHE'RIYATIDA AYOL OBRAZI VA UNING IJTIMOIY-ESTETIK TABIATI (IMRUUL QAYS VA ANTARA IBN SHADDOD IJODI MISOLIDA)

Axmadjonova Munisa

Oriental universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish arab tili yo'nalishi AF401 guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda johiliyat davri arab she'riyatida ayol obrazining badiiy talqini, uning ijtimoiy va estetik mohiyati Imruul Qays hamda Antara ibn Shaddod ijodi misolida tahlil qilinadi. Johiliyat she'riyati arab xalqining qadimiy turmush tarzi, qabila munosabatlari, axloqiy qadriyatlari va estetik qarashlarini aks ettiruvchi muhim tarixiy-adabiy manba hisoblanadi. Ushbu davr she'riyatida ayol obrazi nafaqat muhabbat va go'zallik timsoli, balki sadoqat, or-nomus, ilhom, qabila sha'ni va insoniy fazilatlarining ramzi sifatida ham tasvirlanadi.

Kalit so'zlar: johiliyat davri, arab she'riyati, Muallaqot, Imruul Qays, Antara ibn Shaddod, ayol obrazi, badiiy obraz, estetik ideal, ijtimoiy qadriyat, arab adabiyoti.

Kirish

Johiliyat davri arab adabiyoti islomdan avvalgi Arabiston yarimorolida shakllangan og'zaki badiiy ijodning eng yuksak namunalaridan biri hisoblanadi. Bu davr she'riyati arab xalqining tarixiy xotirasi, qabila hayoti, urf-odatlarini, axloqiy me'yorlari va estetik qarashlarini o'zida mujassam etgani bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, mashhur Muallaqot shoirlari ijodi nafaqat arab adabiyotining, balki jahon mumtoz adabiyotining ham bebaho durdonalari sifatida e'tirof etiladi. Mazkur she'rlar orqali johiliyat jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, insoniy munosabatlari va badiiy tafakkurini chuqur anglash mumkin.

Johiliyat davri she'riyatida eng ko'p uchraydigan poetik obrazlardan biri ayol timsolidir. Arab shoirlari ayolni go'zallik, muhabbat va ilhom manbai sifatida madh etgan bo'lsalar-da, uning obrazi bundan ancha keng ma'noga ega. Ayol obrazi orqali shoirlar jamiyatning estetik mezonlari, qabila sharafi, sadoqat, jasorat va insoniy munosabatlar haqidagi qarashlarini ham ifodalaganlar. Shu jihatdan ayol obrazi faqat lirik qahramon emas, balki johiliyat davri madaniyatining muhim ijtimoiy va badiiy konsepti sifatida namoyon bo'ladi.

Johiliyat she'riyatining eng mashhur vakillaridan bo'lgan **Imruul Qays** va **Antara ibn Shaddod** ayol obrazini tasvirlashda o'ziga xos poetik uslub yaratgan shoirlardir. Imruul Qays she'riyatida ayol, avvalo, nafis go'zallik va romantik muhabbat timsoli sifatida gavdalanadi. Shoirning qasidalarida sevgilining husni tabiat manzaralari, quyosh, oy, marvarid, gazal va sahro manzaralari bilan qiyoslanadi. U ayolning tashqi qiyofasi bilan bir qatorda uning jozibadorligi va shoir qalbida uyg'otgan hissiy kechinmalarni ham nihoyatda nozik poetik tasvirlar orqali ifodalaydi.

Antara ibn Shaddod ijodida esa ayol obrazi, ayniqsa Abla timsoli, faqat ishqiy mavzuning markazi emas, balki shoirning jasorati, or-nomusi va ijtimoiy mavqeini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Antaraning qullikdan ozod bo'lish, jamiyatda munosib o'rin egallash va o'z sevgisiga erishish yo'lidagi kurashi ayol obrazini yanada chuqur falsafiy va ijtimoiy mazmun bilan boyitadi. Shu bois uning she'riyatida ayol obrazi muhabbat va qahramonlik g'oyalarining uzviy birligini ifodalaydi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi johiliyat davri arab she'riyatida ayol obrazining ijtimoiy-estetik tabiatini Imruul Qays va Antara ibn Shaddod asarlari misolida qiyosiy tahlil qilish, ushbu obrazning poetik funksiyalari, badiiy xususiyatlari hamda arab jamiyati estetik tafakkuridagi o'rnini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqot natijalari arab mumtoz adabiyotidagi ayol timsolining evolyutsiyasini yoritish hamda Sharq adabiyotshunosligida ushbu masalaga oid ilmiy qarashlarni boyitishga xizmat qiladi.

Johiliyat davrida ayolning ijtimoiy maqomi

Johiliyat davri (taxminan milodiy V–VII asrlar) Arabiston yarimorolining islomdan avvalgi ijtimoiy-madaniy taraqqiyot bosqichi bo'lib, ushbu davr qabila tuzumining ustuvorligi, og'zaki ijodning rivojlanganligi hamda she'riyatning jamiyat hayotidagi alohida mavqei bilan tavsiflanadi. Arab qabilalarida shoir nafaqat ijodkor, balki qabilaning tarixchisi, mafkurachisi va himoyachisi sifatida e'tirof etilgan. Shu bois johiliyat she'riyati o'sha davr ijtimoiy hayotining ishonchli badiiy manbasi hisoblanadi.

Johiliyat davrida ayollarning jamiyatdagi o'rnini bir xil bo'lmagan. Ayrim qabilalarda ayollar ma'lum huquqlarga ega bo'lib, she'riyat, notiqlik va siyosiy hayotda faol ishtirok etgan bo'lsalar, boshqa hududlarda esa ularning mavqei ancha cheklangan edi. Qabila sharafiga, nasl davomiyligi va oilaviy munosabatlarda ayol muhim o'rin tutgan. Shu bilan birga, qiz bolalarni tiriklayin ko'mish (البنات وأد) kabi ayanchli odatlar ham ayrim qabilalarda mavjud bo'lib, bu holat ayolning ijtimoiy mavqei har doim ham yuqori bo'lmaganligini ko'rsatadi.

Biroq she'riyatda ayolga nisbatan mutlaqo boshqacha munosabat kuzatiladi. Shoirilar ayolni go'zallik, muhabbat, sadoqat va ilhom timsoli sifatida ulug'laydilar. Qasidaning **nasib** deb ataluvchi kirish qismi deyarli barcha johiliyat shoirilarida sevgilini eslash, uning qarorgohi xarobalari oldida to'xtash va o'tgan muhabbat xotiralari bilan bog'liq kechinmalarni tasvirlashdan boshlanadi. Bu holat ayol obrazining arab poetik tafakkuridagi markaziy o'rnini ko'rsatadi.

Arab adabiyotshunoslari ta'kidlaganidek, johiliyat she'riyatida ayol ikki xil estetik vazifani bajaradi. Birinchisi, u lirik kechinmalar va muhabbat tuyg'ularining badiiy ifodasi bo'lsa, ikkinchisi, shoirning ruhiy dunyosi, estetik didi va axloqiy qarashlarini namoyon etuvchi poetik vositadir. Demak, ayol obrazi shaxsiy his-tuyg'ular bilan bir qatorda jamiyatning estetik idealini ham aks ettiradi.

Imruul Qays she'riyatida ayol obrazi

Johiliyat davrining eng mashhur shoirilaridan biri Imruul Qays ibn Hujr (حجر بن القيس امرؤ) arab lirik she'riyatining asoschilaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Adabiyotshunoslari uni

"arab g'azalining otasi" deb ham ataydilar. Uning mashhur **Muallaqasi** ayol obrazini tasvirlashdagi badiiy mukammalligi bilan alohida ajralib turadi.

Shoir qasidasini quyidagi mashhur misralar bilan boshlaydi:

وَمَنْزِلَ حَبِيبٍ ذُكِّرَى مِنْ نَبِّكَ قَفَا
فَحَوْملَ الدَّخُولَ بَيْنَ اللّوَى بِسَفَطِ

Tarjimasi:

"To'xtang, sevgilim yashagan maskanni eslab birgalikda yig'laylik; u Daxul va Havmal oralig'idagi Sikt al-Livo degan joyda edi."

Mazkur misralar arab qasidachiligidagi **nasib** an'anasining eng mukammal namunalaridan biridir. Shoir sevgilisining o'zini emas, avvalo uning izlari qolgan maskanni eslaydi. Bu esa muhabbatning nafaqat shaxsga, balki xotira va makonga ham bog'liqligini ko'rsatadi. Maskan xarobalari vaqtning o'tkinchiligi va inson tuyg'ularining boqiyliigi ramzi sifatida talqin qilinadi.

Imruul Qays ayolning tashqi go'zalligini tasvirlashda tabiat obrazlaridan nihoyatda mahorat bilan foydalanadi. U sevgilisining yuzini oyga, sochlarini tun qorong'usiga, bo'y-bastini nozik daraxt shoxlariga, ko'zlarini esa ohuning nigohiga qiyoslaydi. Masalan, u sevgilisining nafisligini tasvirlar ekan, quyidagi poetik vositalardan foydalanadi:

- yuz – to'lin oy;
- soch – qora tun;
- qomat – mayin daraxt novdasi;
- ko'z – ohu nigohi;
- tish – marvarid donalari.

Bu o'xshatishlar johiliyat davri arablarining estetik qarashlarini aks ettiradi. Shoir uchun ayol tabiatning eng go'zal va mukammal mavjudoti bo'lib, uning go'zalligi sahro, osmon va hayvonot olami bilan uyg'un holda tasvirlanadi.

Imruul Qays ijodida ayol faqat tashqi go'zallik timsoli emas. U shoirning ichki kechinmalari, sog'inchi va ruhiy iztiroblarining sababchisi hamdir. Muhabbat ayriliq bilan qorishib ketadi va aynan shu holat lirik dramatismni kuchaytiradi. Shoirning nazarida haqiqiy sevgi insonni poklaydi, uning qalbini noziklashtiradi va hayotga estetik nigoh bilan qarashga undaydi.

Adabiyotshunoslarning fikricha, Imruul Qays yaratgan ayol obrazi keyingi arab mumtoz g'azaliyoti rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, go'zallikni tabiat obrazlari orqali ifodalash usuli keyinchalik Abu Nuvos, Umar ibn Abu Rabia, Al-Mutanabbiy va boshqa ko'plab arab shoirlari ijodida davom ettirilgan.

Shuningdek, Imruul Qays she'riyatida ayol shoirning ilhom manbai sifatida ham talqin qilinadi. U muhabbatni inson hayotining eng oliy tuyg'usi sifatida ulug'laydi va aynan ayol obrazi orqali go'zallik, nafosat va estetik mukammallik haqidagi tasavvurlarini ifodalaydi. Shu jihatdan uning ijodidagi ayol obrazi individual sevgidan umumiy estetik ideal darajasiga ko'tariladi.

Demak, Imruul Qays she'riyatida ayol obrazi uch asosiy funksiyani bajaradi: birinchidan, u ishq va muhabbatning poetik markazi hisoblanadi; ikkinchidan, shoirning ruhiy olami va hissiy kechinmalarini ifodalovchi vositadir; uchinchidan esa, johiliyat davri arab jamiyatining go'zallik haqidagi estetik qarashlarini aks ettiruvchi badiiy konsept sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shu xususiyatlar uning she'riyatini arab mumtoz adabiyotining eng yuksak namunalaridan biriga aylantirgan.

Xulosa

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikki shoir ayol obrazini yuksak estetik ideal sifatida tasvirlagan bo'lsalar-da, ularning badiiy maqsadi va poetik talqini turlicha. Imruul Qays ayolning go'zalligi va ishqiy kechinmalarni tasvirlashga ko'proq e'tibor qaratgan bo'lsa, Antara ayol obrazini insoniy qadr-qimmat, jasorat va ijtimoiy tenglik g'oyalari bilan uyg'unlashtirgan. Shu sababli johiliyat davri she'riyatidagi ayol obrazi faqat lirik qahramon emas, balki arab xalqining estetik dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va madaniy tafakkurini ifodalovchi muhim badiiy fenomen sifatida baholanishi lozim.

Mazkur tadqiqot natijalari johiliyat davri arab adabiyotida ayol obrazining poetik evolyutsiyasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda arab mumtoz adabiyotini o'rganishda qiyosiy adabiyotshunoslik, lingvopoetika va madaniyatlararo tadqiqotlar uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusida johiliyat davri shoirlarining boshqa asarlarida ayol obrazining semantik, lingvokulturologik va gender jihatlarini o'rganish ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarni yanada boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allen, R. (2000). *An Introduction to Arabic Literature*. Cambridge University Press.
2. Al-Jāhiz. (1968). *Al-Bayān wa al-Tabyīn*. Cairo: Maktabat al-Khanji.
3. Al-Mubarrad. (1997). *Al-Kāmil fi al-Lughah wa al-Adab*. Beirut: Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.
4. Arberry, A. J. (1957). *The Seven Odes: The First Chapter in Arabic Literature*. George Allen & Unwin.
5. Irwin, R. (1999). *The Arabian Nights: A Companion*. I.B. Tauris.
6. Jones, A. (Ed.). (1992). *Early Arabic Poetry* (Vols. I–II). Oxford: Clarendon Press.
7. Lyall, C. J. (Trans.). (1918). *The Mo'allaqah of Imru' al-Qais*. London: Luzac & Co.
8. Nicholson, R. A. (1969). *A Literary History of the Arabs*. Cambridge University Press.
9. Stetkevych, S. P. (1993). *The Mute Immortals Speak: Pre-Islamic Poetry and the Poetics of Ritual*. Cornell University Press.
10. Zwettler, M. J. (1978). *The Oral Tradition of Classical Arabic Poetry*. Ohio State University Press.
11. Imru' al-Qays. (2007). *Dīwān Imru' al-Qays*. Beirut: Dār Ṣādir.
12. Antarah ibn Shaddād. (2003). *Dīwān Antarah ibn Shaddād*. Beirut: Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.

